

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ МОДЕЛІ УСТРОЮ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮСТИЦІЇ

КУХАР Марина Дмитрівна - здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 347.998.85

В статті розкрито поняття, признаки, юридическая природа и модели административной юстиции; проведено историческое исследование формирования административной юстиции в различных зарубежных странах; исследованы европейские стандарты в сфере административной юстиции.

Ключові слова: адміністративна юстиція, англосаксонська модель адміністративної юстиції, адміністративна квазіюстиція, квазісудовий орган.

Запровадження в Україні системи адміністративних судів можна розглядати як об'єктивний історичний процес, обумовлений потребами розвитку демократичного правового суспільства. Їх формування і створення відбувалося у складних соціально-економічних, ідеологічних, політичних умовах. Водночас справедливе здійснення правосуддя та належний захист прав і свобод людини від свавілля та неправомірних дій суб'єктів владних повноважень, які незаконно втручаються в особистий простір громадянина, можливі не лише за наявності досконалого судового адміністрування, тобто організації роботи адміністративної судової системи, а й процесуального законодавства.

На сьогодні питання подальшого вдосконалення адміністративного судочинства є надзвичайно актуальним. Не дивно, що вітчизняне адміністративне судочинство є одним із правових інститутів, щодо якого відбуваються постійні наукові пошуки і точаться дискусії з приводу його змісту і галузевої належності. Першочерговим завданням

науки має бути виявлення та врахування виявлених практикою проблем правового регулювання відправлення правосуддя в адміністративних справах, осмислення наявних недоліків та формування пропозицій щодо його удосконалення.

Пильна увага вчених стосовно питань правової природи адміністративної юстиції, змісту і специфіки процесуальних відносин у сфері адміністративного судочинства спостерігалася після створення повноцінної системи адміністративних судів і набуття чинності Кодексу адміністративного судочинства України (надалі – КАСУ), адже сам цей кодифікований акт побудований на принципах, які характеризують особливості правового регулювання відносин у сфері адміністративного судочинства. Створення правової бази діяльності адміністративних судів слід визнати офіційним визнанням в Україні відповідальності службових і посадових осіб за прийняті ними рішення, вчинені дії, допущені прояви бездіяльності.

Серед наукових праць вітчизняних вчених, присвячених проблемам формування судового адміністративного процесу, підготовлених до набуття чинності КАСУ варто відзначити наукову працю А.О. Селіванова «Адміністративний процес в Україні: реальність і перспективи розвитку правових доктрин» (2000 р.) [1], монографію В.С. Стефанюка «Судовий адміністративний процес» (2003 р.) [2], наукове видання вчених Центру політико-правових реформ «Адміністративна юстиція: європейський

досвід і пропозиції для України» [3], дисертаційні дослідження Ю.В.Георгієвського «Адміністративна юстиція» (2003 р.) [4], О.І.Шостенко «Особливості запровадження адміністративної юстиції в Україні в контексті світової адміністративної теорії та практики» (2004 р.) [5] тощо. Як правило, в названих працях приділялась увага питанням необхідності утворення та функціонування адміністративних судів в Україні.

Серед робіт, які були підготовлені вже після набуття чинності КАСУ можна відзначити дисертаційні дослідження А.В. Руденка «Адміністративне судочинство: становлення та здійснення» (2006 р.) [6], А.О. Неугоднікова «Правовий статус адміністративного суду України: адміністративно-правовий аспект» (2006 р.) [7], О.Г. Свиди «Адміністративні суди в Україні: становлення та перспективи розвитку» (2008 р.) [8], І.В. Шруб «Функціонування адміністративних судів в Україні: організаційно-правові засади та їх реалізація» (2009 р.) [9], Е.О. Шевченка «Адміністративні суди як суб'єкти адміністративно-правових відносин в умовах судової реформи» (2011 р.) [10], О.М. Андруневчин «Суб'єкти адміністративного судочинства в Україні» (2012 р.) [11], праці та публікації В.М. Бевзенка, Р.С. Мельника, Н.В.Александрової, Р.О. Куйбіди, О.П.Рябченко, О.В.Кузьменко, Т.О.Гуржія. Названі праці присвячені етапам формування адміністративної юстиції, організаційним та правовим засадам функціонування вітчизняного адміністративного судочинства. Історичним періодам становлення інститута адміністративної юстиції та особливостям формування вітчизняного адміністративного судочинства зокрема, присвячені публікації В.І. Шишкіна, Е.Ф.Демського, Ю.С. Педька.

Зі вступом у дію КАСУ продовжуються наукові обговорення і дослідження у юридичній періодиці закордонних моделей адміністративної юстиції. Вони й досі не втрачають своєї практичної актуальності, оскільки дозволяють не лише покращувати вітчизняні нормативно-правові акти в цій сфері, а також надають можливість удосконалити процес розробки законодавства з метою приведення сучасної правової сис-

теми до світових стандартів. Безумовно, ми не можемо механічно запозичувати окремі елементи моделей адміністративної юстиції, які формувалися світовою цивілізацією протягом багатовікової історії під впливом ідеологічних, соціальних та політичних умов. Будь-яке вивчення і запозичення зарубіжного досвіду має відбуватися з обов'язковим врахуванням національних особливостей розвитку суспільних відносин та пануючої правової доктрини. При цьому необхідно дбати про надійний захист інтересів особи, а не створювати абстрактні моделі, не задумуючись, чи є ці моделі функціонально придатними для України, чи спроможна держава забезпечити їх фінансами та кадрами, чи зберігається позитивний вітчизняний досвід, що накопичувався роками. Отже, спробуємо розглянути особливості моделей адміністративної юстиції окремих країн, виявити спільне та особливе в їх організаційній основі, а також висвітлити можливість їх застосування в Україні.

Окремі аспекти становлення та розвитку адміністративної юстиції в Україні та за її межами в останні роки широко висвітлюються в науковій літературі. У статті не ставиться мета детального аналізу всіх наявних досліджень, однак серед тих, що висвітлювали питання, пов'язані із організаційно-правовими моделями устрою та функціонування адміністративної юстиції, можна виділити дисертаційні дослідження О.І. Шостенко, Ю.С. Педька, Ю.В. Георгієвського, І.М. Вінокурової.

Так, О.І. Шостенко, розглядаючи теоретичні і практичні особливості запровадження адміністративної юстиції в Україні, її генезис доводить, що система адміністративної юстиції в зарубіжних країнах формувалася століттями і на сьогодні у світовій практиці склалися три основних моделі адміністративної юстиції: континентальна (романо-германська); англосаксонська (англо-американська) та традиційна (історичні звичаї та релігійні постулати) [5, с. 7].

До світового досвіду функціонування адміністративної юстиції у системі органів правосуддя звернувся Ю.В. Георгієвський у своєму дисертаційному дослідженні з метою встановлення причин появи адміністратив-

ної юстиції як однієї з головних ознак правової держави.

Вчений також вказував на три моделі адміністративної юстиції за критерієм розподілу компетенції стосовно вирішення публічно-правових спорів судами або в адміністративному порядку. Для східноєвропейської моделі адміністративної юстиції, на думку Ю.В. Георгієвського, притаманне віднесення повноважень щодо вирішення адміністративних спорів до компетенції загальних судів, які розглядають адміністративні спори за загальними правилами цивільного судочинства за деякими винятками (Угорщина), або до компетенції адміністративних судів, які є структурною частиною системи загальних судів (Болгарія, Польща та ін..) [4, с. 11].

Для моделі адміністративної юстиції англосаксонських країн характерно створення адміністративних судів у межах відповідних відомств. Такі суди не утворюють єдиної самостійної системи. Їх існування не перешкоджає зацікавленим особам звертатись до загального суду для захисту своїх порушених прав [4, с. 11].

Загальновідомо, що сучасна англосаксонська модель адміністративної юстиції з'явилася на початку ХХ століття. Така модель суттєво відрізняється від тих, що діють у європейських і континентальних країнах, оскільки характеризується системою захисту порушених прав, свобод та інтересів фізичних осіб від управлінських рішень, дій та бездіяльності органів публічної адміністрації та контролю за ними. У Сполучених Штатах Америки судові повноваження з розгляду значної кількості адміністративно-правових спорів передані так званім квазі-судовим установам, які є, по суті, установами адміністративними.

І.О. Шостенко підкреслює, що ці органи розглядають чисельну кількість справ і фактично виконують судові повноваження, однак власне до системи судів не відносяться, а діють поряд із загальними судами. Враховуючи, що самі органи управління, наділені спеціальними знаннями у галузі управлінської діяльності, і розглядають спори діяльність цих квазісудових органів постає достатньо ефективною. Зокрема, вказане

підтверджує більша, ніж у загальних судів, кількість розглянутих справ. Функції адміністративної юстиції реалізують: керівництво органів управління, спеціалізовані комісії, спеціалізовані органи адміністративної юстиції, окремі судові органи [5, с. 24–26]. Окрім того, вчена вказує, що англосаксонська система адміністративної юстиції впливає з доктрини рівності всіх посадових осіб перед судом і неприпустимості вилучення їх з-під юрисдикції тих самих судів, з якими мають справу всі інші громадяни [5, с. 21–22].

Ю.С.Педько, досліджуючи питання становлення та правового регулювання адміністративної юстиції в Україні, так само підкреслював, що англосаксонська квазісудова система оскарження не передбачає структурованої системи спеціалізованих судів і перевага надається процедурам розгляду скарг громадян [12, с. 72].

Модель адміністративної юстиції континентальних держав, на думку Ю.В. Георгієвського, характеризується спеціальною системою адміністративних судів, створених для розгляду адміністративних спорів – від судів нижчого до судів середнього і вищого рівнів. Така система діє відокремлено від системи загальних судів, Конституційного суду, господарських (арбітражних) судів. Побудова адміністративної юстиції континентальних держав передбачає дві організаційні моделі, які мали найбільш суттєвий вплив на підходи щодо визначення організаційної моделі адміністративної юстиції в інших країнах – французьку і німецьку [4, с. 11].

Ю.С. Педько підкреслює, що континентальний досвід організаційної побудови системи адміністративної юстиції передбачає, в основному, дві організаційні моделі, які мали найбільш вагомий вплив на підходи щодо визначення організаційної моделі адміністративної юстиції в інших країнах – французьку і німецьку. Правова природа французької адміністративної юстиції поступово змінила пріоритети з управлінських на загально-судові [12, с. 73].

Зауважимо, що родоначальником адміністративно-судового контролю за діяльністю органів публічної адміністрації можна

вважати саме Францію. Становленню системи адміністративної юстиції у цій країні передувала тривала боротьба за самостійність і незалежність адміністративних судів, відокремлення їх від органів управління, починаючи ще з XIV століття. Такий висновок підтверджується тим, що засади організації адміністративної юстиції у Французькій Республіці формувалися з часів Великої Французької революції, коли декларативно був визнаний принцип поділу судових і адміністративних функцій. На протязі тривалого часу поняття адміністративних органів у Французькій Республіці зараховувало до себе як органи, що розглядають скарги на дії адміністрації, а також оцінюють законність їх дій та рішень, так і органи, які здійснюють безпосередньо адміністративні функції. На сьогодні різниця між ними значно збільшилася, що дозволяє виокремити адміністративні органи, що приймають управлінські рішення, і адміністративні судові установи, що приймають судові акти та судові рішення.

І.О. Шостенко вказує на два окремих види судочинства у Франції, які здійснюються в судах загальної юрисдикції – загально-го та адміністративного. Кожен з видів судочинства реалізується у системах судових установ, незалежних одна від одної [5, с. 13]. На даному етапі французька система адміністративної юстиції виступає самостійною гілкою правосуддя, що відділена від судів загальної юрисдикції та органів виконавчої влади. Судам загальної юрисдикції не дозволяється втручатися в діяльність виконавчої влади, окрім випадків, прямо передбачених законом. Систему судів загальної юрисдикції очолює Касаційний суд Франції, а систему адміністративних судів – Державна Рада Франції.

Французька модель адміністративної юстиції, що передбачає наявність окремого судового органу для перегляду адміністративних дій уряду, справила великий вплив на країни Європи та світу [13, с. 54]. З іншого боку, модель адміністративної юстиції у Німеччині має суттєві відмінності порівняно з французькою моделлю.

Як зазначається на сторінках наукової праці «Адміністративна юстиція України:

проблеми теорії і практики. Настільна книга судді» (2007 р.) до середини XIX сторіччя у науковій думці у Німеччині панували два основних підходи щодо сутності адміністративної юстиції. Представники одного з них обстоювали переваги судової влади, а іншого – висували інші гарантії, поряд із інститутом адміністративної юстиції. У 1860-х – 1870-х роках були засновані адміністративні суди у Бадені та Пруссії, чим було закладено підґрунтя німецької системи судового перегляду адміністративних дій [13, с. 55].

Адміністративні суди вирішували не лише справи, пов'язані із спорами у галузі управління, але і виступали органами управління. До складу адміністративних судів входили змішані колегії, які склалися з осіб, що обиралися місцевими органами влади, і тих, що призначалися владою, в тому числі королем. Вищий адміністративний суд був відокремлений від управління і вирішував тільки судові справи. Його склад зараховував голову суду та радників. Вищий адміністративний суд був апеляційною і ревізійною інстанцією стосовно остаточних рішень окружних комітетів і водночас сам розбирав найважливіші з юридичної і політичної точки зору скарги [5, с. 17].

Німецька модель організації адміністративної юстиції є найбільш близькою до досвіду організації системи загальних судів багатьох країн, зокрема – України підкреслює Ю.С. Педько [12, с. 75]. На даний час у Німеччині функціонує досить раціональна система адміністративної юстиції, яка не залежить від органів виконавчої влади і судів загальної юрисдикції, очолена Федеральним адміністративним судом. При цьому система адміністративної юстиції являє собою самостійну гілку судової влади Німеччини. Структура адміністративної юстиції також має трирівневу побудову: першою інстанцією є загальні адміністративні суди земель, другою – Вищий загальний адміністративний суд землі (в деяких землях він називається Адміністративною судовою палатою), який виконує роль апеляційної та касаційної інстанції для адміністративних судів земель, а третю і найвищу ланку адміністративних судів уособлює Федеральний адміністративний суд, до компетенції якого

входить розгляд по першій інстанції справ щодо позовів про незаконність актів федеральних органів виконавчої влади, спорів про визнання неконституційною діяльності громадських об'єднань, а також розгляд справ у порядку касації [14, с. 74].

На відміну від правової практики Франції, у Німеччині поряд із системою адміністративних судів загальної компетенції функціонує ряд спеціалізованих установ, метою діяльності яких є вирішення публічно-правових спорів окремих видів: трудові, фінансові, соціальні суди, суди з розгляду справ у дисциплінарному судочинстві і судочинстві по скаргах осіб, які знаходяться у публічно-правових службових відносинах з Федерацією (статті 95–96 Конституції Німеччини) [15, с. 147–150].

Як бачимо, у Німеччині адміністративна юстиція отримала найбільший розвиток в якості самостійної гілки судової влади. Адміністративна юстиція повністю незалежна від публічної адміністрації, адміністративно-правовий захист у цілому здійснюється як загальними, так і спеціалізованими адміністративними судами.

Таким чином, континентальна модель адміністративної юстиції характеризується наявністю адміністративних судів, які здійснюють правосуддя з публічно-правових спорів відповідно до чітко встановлених процесуальних норм. Окремі види публічно-правових спорів можуть вирішуватися спеціалізованими адміністративно-судовими установами. У цілому континентальна модель побудови адміністративної юстиції, засади якої були закладені у Франції та Німеччині, у подальшому розвинулася в таких країнах, як: Португалії, Італії, Польщі, Греції, Нідерландах, Болгарії та ін.

Питання, пов'язані із організаційно-правовими моделями устрою та функціонування адміністративної юстиції продовжують привертати увагу сучасних вчених. Наприклад, І.М. Винокурова у своєму дисертаційному дослідженні, предметом якого були організаційно-правові засади діяльності адміністративних судів в Україні, виділяє дві основні моделі адміністративної юстиції, що склалися саме в західних країнах: англо-американську та континентальну. Англо-

американська характеризується відсутністю адміністративних судів та наявністю великої кількості адміністративних трибуналів – «квазісудових» органів, підконтрольних загальним судам. В континентальній моделі спостерігається наявність адміністративних судів, які певною мірою відділені від судів загальної юрисдикції [16, с. 9].

Основи побудови англо-американської моделі адміністративної юстиції відображають певні особливості англійського права, характерним для якого є: утвердження і визнання судового прецеденту, відсутність поділу права на приватне та публічне, охоронна функція судової влади. Розвиток судової системи в країнах англо-американської моделі розпочався у XVII столітті, однак, під впливом історичних і національних умов розвитку суспільних відносин того часу, монарх був нездатний сформувати власні судові органи, як це було у Франції, де в епоху абсолютизму королівська влада самостійно вирішувала спори, які торкалися її прав та інтересів.

На даному етапі притаманним для англо-американської моделі є відсутність спеціалізованих судів і досить широкі повноваження судів загальної юрисдикції щодо розгляду адміністративних спорів поряд із цивільними справами. Подібний підхід застосовується в Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії, Йорданії, Лівії, Судані, Саудівській Аравії.

Наприклад, у Великобританії розгляд публічно-правових спорів віднесений до компетенції різних органів, серед яких суди загального права, спеціалізовані юрисдикційні (квазісудові) органи (спеціалізовані адміністративні юрисдикції, які розглядають спірні адміністративні справи по суті до їх передачі в суди загального права), Парламент Великобританії, уповноважені центрального і локального урядів. Межі компетенції судів загального права стосовно перевірки актів публічної влади на законодавчому рівні не визначені. Суддя загального права може прийняти рішення про визнання актів органів управління незаконними, про їх скасування. Проте така дія не вважається актом втручання судових органів у діяльність виконавчої влади.

Характерною особливістю функціонування сучасної англійської судової системи є гарантована для будь-якого суб'єкта права (як організації, так і фізичної особи) можливість оспорювати у суді загальної юрисдикції будь-який акт, прийнятий адміністративним органом, що порушує його суб'єктивні права. При цьому заявник може звертатись одразу безпосередньо до суду, оминаючи квазісудові органи, на відміну від США, де зацікавлена особа може оспорювати законність акта управління, застосовуючи всі способи адміністративного оскарження, включаючи розгляд цього акта квазісудовими органами [17, с. 160–161].

Слід звернути увагу, що основним напрямком розвитку квазісудових органів англо-американської моделі адміністративної юстиції було поступове відчуження їх від адміністративних органів і перетворення у відповідні судові органи для вирішення адміністративних справ. У Великобританії такими органами виступають Трибунал залізниці, Земельний суд, Апеляційний пенсійний трибунал. У США ними є Федеральний претензійний суд, Федеральний суд по справах міжнародної торгівлі, Федеральний податковий суд, комісія по цінних паперах, Агентство із захисту оточуючого середовища.

Досліджуючи досвід закордонних розвинених, стабільних і сучасних правових систем, що мають досить високий рівень правової культури, можна дійти висновку, що в західних країнах існують дві історично сформовані моделі адміністративної юстиції. Особливістю континентальної моделі виступає наявність системи спеціалізованих судів, які, як правило, відділені від загальної судової системи. Англосаксонська модель характеризується відсутністю спеціалізованих судів, наявністю у межах окремих міністерств і відомств багаточисельних адміністративних трибуналів, а також широкою компетенцією загальних судів щодо вирішення адміністративно-правових спорів.

Неважко помітити, що континентальну і англосаксонську моделі, навіть не дивлячись на помітні відмінності у питаннях організаційно-правової діяльності, об'єднують однакові цілі – захист порушених прав, свобод та інтересів громадян у сфері публічного

управління, здійснення контролю та нагляду за діяльністю органів, посадових і службових осіб публічної адміністрації з метою підвищення ефективності їх функціонування.

Отже, адміністративна юстиція характеризується наявністю декількох моделей, однак їх перелік може бути доповнений і моделлю змішаного характеру. Наприклад, в Японії під впливом особливого менталітету перевага надається не контролю з боку правоохоронних органів (прокуратури, суду), а «внутрішньому», власне адміністративному контролю зі специфічними примирювальними процедурами. Зокрема, для вирішення спорів у сфері публічного управління застосовуються заходи адміністративно-консультативного характеру. Скарга фізичної особи, права якої порушені, направляється до Департаменту адміністративного нагляду незалежного Агентства по адміністративному менеджменту. Після цього така скарга передається адміністративному консультанту, який направляє її до органу публічної адміністрації, дії якого оскаржуються, з метою усунення причин скарги. Адміністративний консультант у такому випадку виступає в якості посередника між скаржником і органом публічної адміністрації. У разі невирішення спору в адміністративному порядку скарга подається до суду. Отже, в цій країні законодавчо встановлений порядок оскарження рішень і дій органів публічної адміністрації як в адміністративному, так і в судовому порядкух.

У такому аспекті система вітчизняних адміністративних судів є наступником світової практики побудови системи адміністративної юстиції, а також історичного досвіду, що накопичувався століттями.

Аналіз історичного та закордонного досвіду надає підстави стверджувати, що для України до створення системи адміністративних судів (2002 р.), була притаманна англосаксонська модель, оскільки на протязі існування адміністративної юстиції спори між громадянами і публічною адміністрацією розглядалися вищестоячими органами влади, і лише при невирішенні таких скарг – в судах загальної юрисдикції. Проте така модель, як свідчить розвиток і нинішній

АНОТАЦІЯ

У статті розкрито поняття, ознаки, юридична природа та моделі адміністративної юстиції; проведено історичне дослідження становлення адміністративної юстиції в багатьох закордонних країнах; досліджено європейські стандарти у галузі адміністративної юстиції.

стан адміністративної юстиції на теренах нашої держави, не виправдала себе. Сучасна система вітчизняних адміністративних судів тяжіє до континентальної моделі адміністративної юстиції із спеціально створеною ланкою судів, відокремленою від Конституційного Суду, судів загальної юрисдикції, господарських судів, повноваження яких, так як і Франції, Німеччини, не дублюються з повноваженнями судів загальної юрисдикції та органами виконавчої влади.

Література

1. Селіванов А.О. Адміністративний процес в Україні: реальність і перспективи розвитку правових доктрин : наукове видання / Селіванов А. О. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. – 68 с.
2. Стефанюк В.С. Судовий адміністративний процес : монографія / В.С. Стефанюк – Х. : «Консум», 2003. – 464 с.
3. Коліушко І. Б. Адміністративна юстиція: європейський досвід і пропозиції для України : підручник / І. Б. Коліушко, Р. О. Куйбіда. – К. : Факт, 2003. – 536 с.
4. Георгієвський Ю. В. Адміністративна юстиція : автореф. дис. на здобуття канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / Юрій Валентинович Георгієвський. – Х., 2004. – 19 с.
5. Шостенко О. І. Особливості запровадження адміністративної юстиції в Україні у контексті світової адміністративної теорії та практики : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / Шостенко Оксана Іванівна. – К., 2004. – 188 с.
6. Руденко А.В. Адміністративне судочинство: становлення та здійснення : автореф. дис. на здобуття канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / Руденко Артем Валерійович. – Х., 2006. – 22 с.
7. Неугодніков А.О. Правовий статус адміністративного суду України: адміністративно-правовий аспект : автореф. дис. на здобуття канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 – теорія управління; адміні-

SUMMARY

In article the concept, signs, the legal nature and models of the administrative justice are opened; historical research of formation of the administrative justice of many different countries are carried out; the European standards in sphere of the administrative justice are researched.

стративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / Неугодніков Андрій Олександрович. – Одеса, 2006. – 22 с.

8. Свіда О.Г. Адміністративні суди в Україні: становлення та перспективи розвитку : автореф. дис. на здобуття канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура. – Одеса, 2008. – 19 с.

9. Шруб І.В. Функціонування адміністративних судів в Україні: організаційно-правові засади та їх реалізація : автореф. дис. на здобуття канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / Шруб Інна Володимирівна. – Київ, 2009. – 22 с.

10. Шевченко Е.О. Адміністративні суди як суб'єкти адміністративно-правових відносин в умовах судової реформи : дис. ...канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / Шевченко Едуард Олександрович. – К., 2011. – 240 с.

11. Андруневчин О.М. Суб'єкти адміністративного судочинства в Україні : автореф. дис. на здобуття канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / Андруневчин Оксана Михайлівна. – Львів, 2012. – 23 с.

12. Педько Ю. С. Становлення адміністративної юстиції в Україні : монографія / Педько Ю. С. – К. : Інст-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – 208 с.

13. Адміністративна юстиція України: проблеми теорії і практики. Настільна книга судді [за заг. ред. Пасенюка О. М.]. – К. : Істина, 2007. – 608 с.

14. Зоммерман К.П., Старілов Ю.Н. Адміністративне судопроизводство (юстиция) в Германии: История развития и основные черты / К.П. Зоммерман, Ю.Н. Старілов // Государство и право. – 1999. – № 7. – С. 70-77.

15. Судебные системы западных государств / [отв. ред. В.А. Туманов]. – М. : Наука, 1991. – 240 с.

16. Винокурова І.М. Організаційно-правові засади діяльності адміністративних судів в Україні : автореф. дис. на здобуття канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура / Винокурова Ірина Миколаївна. – Київ, 2011. – 22 с.

17. Никеров Г.И. Адміністративное право США : Г.И. Никеров / [рук. Б. С. Никифоров ; ред. колл.: А. А. Мишин, С. В. Филиппов ; отв. ред. М. В. Баглай]. – М. : Наука, 1977.- 200 с.